

IHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

FIKIHTA ÇEKİRGENİN HÜKMÜ

THE STATUS OF LOCUST IN ACCORDANCE WITH ISLAMIC LAW

Mustafa BORAN

Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku
Anabilim Dalı

orcid.org/0000-0001-2345-6789, e-mail: mustafa.boran@comu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Received: 29 Eylül 2019/ 29 September 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 07 Ocak 2020 / 07 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 22 Ocak 2020 / 22 January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak - Bahar/ January – Bahar 2020

Cilt / Volume:6 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 259-278

Öz

İslam dininde gıdaların helallik ve haramlık durumları belirlenmiştir. Hayvanlardan haşarat denilen böcek türleri habaisten sayılıp genel olarak helal görülmemiştir. Böcek türlerinden olan çekirgenin istisna olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) tarafından helal olduğu bildirilmiştir. Dört mezhepte çekirgenin yenilmesi helal görülmüştür. Sahabe döneminde yenilmesinin yaygın olduğu bilinen çekirge, günümüzde gıda olarak bazı bölgelerin dışında pek kullanılmamaktadır. Obezitenin gitgide yaygınlaşması bu konudaki uzmanları yeni arayışlara sevk etmiştir. Gıda konusunda çalışanlar yağ bakımından fakir, protein bakımından zengin olan böceklerin, özellikle çekirgenin kurtarıcı olabileceğini keşfetmiştir. Gelecekte şişmanlığa yol açmayan çekirgenin değişik formlarda gıdalarda kullanılmasının yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Çekirge dışındaki böcekler konumuza dâhil değildir. Çünkü onların İslam fikhına göre yenilmesinde sakıncalar bulunmaktadır. İslam dininde yenilmesinin helalliğinde şüphe olmayan çekirgenin gıda açısından Müslüman araştırmacılar tarafından ele alınıp incelenmesi gerekecektir. Bu çalışmanın ileride yapılacak araştırmalara bir basamak olacağını düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Çekirge, helal, fıkıh, gıda, alternatif

Abstract

In Islam religion, the lawful and unlawful states of food have been identified. Vermin, belonging to the insect family have been considered as unclean and not stated as halal. It has been stated that grasshoppers have been considered as halal by Mohammed the Prophet as an exception. Eating grasshoppers have been considered as halal in the four communions. Eating grasshoppers, which had been common in the era of companions, are only common in some parts of the world. As obesity is becoming widespread, it has urged the specialists to start a new search. Researchers on food have discovered that especially grasshoppers, which are poor in fat but rich in protein can be a life saver. It is foreseen that grasshoppers, which do not cause obesity may be used in different forms in the future. As there is no doubt in eating grasshoppers as halal in Islam, Muslim researchers have to observe them from that point. We consider this study as a step to further researches.

Keywords: Grasshopper, halal, fiqh (Islamic Law), food, alternative

Giriş

Helal Gıdanın Önemi

İnsanoğlunun helal gıda ile imtihanı Âdem aleyhisselama kadar dayanmaktadır. Hz. Allah Âdem ve Havva validemizi cennete koymuş, cennetteki bütün gıdalardan yemelerini, yalnızca bir ağaca yaklaşmamalarını emretmiştir. Onlar da bu emir üzerine hareket etmeye devam ederken, Şeytan'ın vesvesesi ile o yasaklanan ağaçtan yemişler ve bu sebeple yeryüzüne indirilmişlerdir. (Bakara, 2/35) Bugün de bizlere yasaklanan ağaç haramlardır. İbn Abbas'tan (r.a) rivayet olunduğuna göre; bir gün Allah resulü şu ayeti okumuştur: “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.” (Bakara, 2/168) Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) kalkarak Peygamber Efendimizden duasının makbul olması için kendisine dua etmesini istemiştir. Efendimiz de ona yediğinin temiz/helal olmasının duasının kabul olmasına vesile olacağını söylemiştir.¹

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda helal gıdaya işaret eden birçok ayet görebiliriz. Onlardan birisi de Ashab-ı Kehf ile ilgilidir. Mağara arkadaşları zalim kraldan kaçıp mağaraya sığınmışlardır. Uykularından uyandıklarında karınlarının acıktığını hissederler. Arkadaşlarından birisini şehre yiyecek bir şeyler almak için göndermek isterler. Ölümle karşı karşıya oldukları bir durumda bile söyledikleri söz dikkat çekicidir. Yiyecek almaya giden arkadaşlarına hangi yiyecek daha temiz/helal ise ondan almasını, kendisini belli etmemek için dikkat etmesini tembih ederler. (Kehf, 18/19) Bu söz dünya durdukça değerini koruyacak bir sözdür. Her zaman hangi yiyeceğin temiz, helal, sağlıklı, güzel, uygun, faydalı olduğuna dikkat etmek gerekecektir.² Peygamber Efendimiz helali talep etmenin, isteyip aramanın her Müslümana farz, gerekli olduğunu haber vermiştir.³

Helal Gıda Konusunda Yapılan Çalışmalar

Günümüz dünyasında helal gıda konusunda çalışmalar vardır. Son zamanlarda helal standartlar ve sertifikalar gündeme gelmiştir. Ülkemizde bu konuda 2005 yılında GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği) kurulmuştur. GİMDES helal gıdada çatı kuruluş olan WHC (World Halal Council)'in üyesi olarak faaliyet göstermekte, helal sertifika vermektedir. GİMDES helal gıdaya yönelik birçok konferans ve sempozyumlar düzenlemiştir.⁴ Ayrıca helal gıdaya yönelik dergiler çıkarmaktadır. Dünya Helal Vakfı, Daru'l Halal Medresesi kurmaya çalışmaktadır.

Daha sonra TSE, İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) isimli çatı kuruluşun standartlarına göre helal sertifika vermeye başlamıştır. TSE helal gıda ve belgelendirme konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortak çalışmaktadır. Türkiyede artık helal sertifika verenleri denetlemek ve yetkilendirmek üzere HAK (Helal Akreditasyon Kurulu) kurulmuştur. TSE helal gıda konusunda dergi yayınlamıştır.⁵ SMIIC her yıl ülkemizde Dünya Helal Zirvesi olarak fuar ve oturumlar düzenlemektedir. 2019 yılında bu zirvelerin yedincisi İstanbul'da yapılmıştır. Helal konusu artık sadece gıda ile sınırlı kalmayıp

¹ Tirmizî, “Cuma”, 79; Taberânî, *Mu'cemu'l-ıvsaat*, 6: 311.

² İsmail Hakkı Bursevî, *Rubû'l-Beyan*, (y.y. ts.), 5: 229.

³ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, 10: 93; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 10: 291.

⁴ Hüseyin Kami Büyüközer, *Yeniden Gıda Raporu, Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı? Ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun*, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2012) ; GİMDES *Uluslararası Helal Gıda Konferansları*, (İstanbul: Altınoluk Matbaası, 2012).

⁵ TSE, *Helal Gıda, Standard*, Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl 52, Sayı: 611, Nisan, (Ankara: Korza Yayıncılık 2013).

seyahatten kozmetiğe kadar hayatın bütün alanlarına hitap etmeye çalışmaktadır. Gıda konusunda baş döndürücü gelişmeler olmaktadır. bu gelişmelerin çoğu Müslüman olmayanlar tarafından yapılmaktadır. Helal sertifikalı ürünlerin bile yüzde seksenden fazlasının Müslümanların dışındaki kimseler tarafından tedarik edildiği bilinmektedir.

Helal ürünlerin üretimi, tüketimi, standartları konusunda gerek ülkemizde gerek diğer İslam ülkelerinde daha alınacak çok mesafe olduğu görülmektedir.

Helal ve Haramın Belirlenmesi

Dinimizde helal haram konusunda iki terim dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi iyi, hoş, güzel manasına gelen, helali de ifade eden “tayyibât” kavramıdır. Diğeri ise kötü, çirkin ve haramlığı ifade eden “habâis” kavramıdır. Gıdaların helallik ve haramlığını belirlemede bu iki kavram kilit nokta olmaktadır. Müslümanların yediği, içtiği şeylerin helallığın yanında “tayyib” olarak ifade edilen sağlık, hijyen ve kalitesinin de önemi vardır.

Yediğimiz gıdaların bir kısmı bitkilerden elde edilirken bir kısmı da hayvanlardan sağlanmaktadır. Fıkıh kitaplarımızda hayvanlar kara hayvanları ve suda yaşayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kara hayvanları da tırnaklı hayvanlar, kanatlılar ve haşarat ve sürüngenler olmak üzere üç grupta mütalaa edilmektedir. Hayvanlar içerisinde helal olanlar bulunduğu gibi haram olanlar vardır. Gıda olarak en fazla kesilip eti yenilen kara hayvanlarından sığır, koyun, keçi ve deve gibi hayvanlardır. Deniz canlıları karadakilere göre daha fazladır. Su ürünlerinden en çok tüketilen balıkta helallik açısından pek bir problem yoktur. Hayvanlar içerisinde gıda olarak en az tüketilenin haşarat ve sürüngenler olduğunu görmekteyiz. Çekirge de son olarak zikredilen haşarat ve sürüngenler sınıfından sayılmaktadır.

Gıdalarda helal olmayan veya helallik ve sağlık açısından sıkıntılı olan hayvanlardan elde edilen katkı maddeleri kullanılmaktadır. Müslümanların da helal olan alternatifler geliştirmesi gerekmektedir. Bu alternatiflerden birisinin çekirge olabileceği öngörülmektedir. Canlıların helallik ve haramlık durumlarını incelerken fıkhıta hep çekirge dikkat çekmektedir.

Böcekler içerisinde çekirge dört mezhebe göre helal olan, kesilmesi gerekmeden balık misali pişirilip yenebilen bir canlıdır. Rasulullah (s.a.v) onu helal saymış, sahabe-i kiram ondan sepet sepet yemiştir. Medine müdafaasında askerlerin bolca çekirge yediklerini Fahrettin paşa hatıralarında anlatmaktadır. Günümüzde de çekirge bazı Afrika ülkelerinde yenilmektedir. Obezitenin yaygın olduğu son yıllarda batılı araştırmacılar çözüm yolları aramaktadır. Bu aramalar onları böceklere götürmüştür. Böcekler içerisinde en uygununun da çekirge olduğunu görmüşler, onu protein, az yağ, besleyici ama kilo aldırmayan bir besin olarak keşfetmişlerdir. Hem de inek, koyun gibi hayvanların yanında üretilmesi kolay olan, çevreyi kirletmeyen, sera gazı üretmeyen bir canlı olarak değerlendirilmiştir. Artık Fast foodlarda çekirge menüleri hazırlanmakta, geleceğin gıdası çekirge olarak görülmektedir. Müslümanların gayri Müslimlerden önce bu konuya eğilmeleri, helal olan çekirgeden alternatif ürünler hazırlayabilmeleri kanaatimizce önem arz etmektedir.

Çekirgenin hükmü konusu fıkıh kitaplarında eti yenen ve yemeyen hayvanlar bölümlerinde geçmektedir. Aynı zamanda hac ibadeti esnasında işlenen cezaların ödenmesi konularında zikredilmektedir. Makale olarak çekirgenin afet olması, çekirge ve yaşam tarzı gibi çalışmalar vardır. Çekirge konusunda İslam hukukunda yazılmış müstakil bir makaleye rastlayamadık. Son zamanlarda ortaya çıkan çekirgenin gıda olarak kullanılabilmesi, değişik ürünler elde edilerek artan et ihtiyacını karşılama noktasında alternatif ürün olabileceği, özellikle obeziteyi önleme konusunda etkili olabileceğine dair de yazılmış çalışmalar da azdır. Genel olarak böceklerin helallik ve haramlık durumlarını, insan ve hayvan gıdası olarak kullanılmasında çalışmalar vardır. Bu sebeple bu makalenin ülkemizde konusunda

yazılmış yeni bir çalışma olduğunu görmekteyiz. Helal gıda çalışmalarında bundan sonra çekirge konusunun ele alınacağını, önümüzdeki yıllarda önemini arttıracığını düşünmekteyiz.

1. Çekirgenin Tanımı ve Türleri

Konumuz çekirge olunca hakkında az da olsa bilgi edinmek faydalı olacaktır. Çekirge (Locusta), birkaç santimden on santime kadar farklı büyüklükte türleri olan, genel itibariyle bitkilerle beslenen ancak etçil de olabilen kanatlı bir böcektir. Locustidae, Acrididae vb. çeşitleri vardır. Sıcak bölgelerde, tarla, çayır ve su kenarlarında yaşar. Ömrü dört ay kadardır. Tarla, Yeşil, Değnek, İtalyan, Mısır, Afrika göçmen çekirgeleri en meşhurlarıdır. Çöl çekirgesi (Schistocerca gregaria) milletlerarası öneme sahiptir.⁶ Çekirge Türkçede isim olarak aslı çökmek'ten "çögertge", "çögörtge"den gelmektedir. Bulut gibi çöküp ekinleri ve bütün bitkileri harap eden uçucu hayvan olduğu için bu isim verilmiştir.⁷

Çekirge düzkanatlılar (Orthoptera) takımına bağlı böceklerdendir. Ağız parçaları kesici ve çiğneyici olup her gün kendi ağırlıkları kadar (2-3 gr) besin yer. Başlarında iki adet petek göz ve alınlarında üç adet basit göz vardır. Dokunma ve kokuya duyarlı kıllarla kaplı bir çift antenleri vardır. Çok uzak mesafeden koku alırlar. Üç çift bacağı vardır. İki çifti yürümeye bir çifti ise sıçramaya yarar. Bitkiden bitkiye sıçrayarak beslenirler. Bulutlar halinde uçarak 2000-2500 km kadar uzaklara göç edebilirler. Saatte 16 km hızla uçarak 12 saat havada kalabilirler. Çekirgeler ilkbahar ve sonbaharda ortaya çıkar. Sonbaharın sonunda dişi çekirge toprakta delik açarak 70 kadar pirinç büyüklüğünde yumurta bırakır. Dört aylık ömrün sonunda üç defada 200 kadar yumurta yumurtlar. İlkbaharda yumurtalardan yavrular çıkar. Çekirgeler bir taraftan büyük zararlara sebebiyet verirken diğer yönden zengin besin ve vitamin ihtivasıyla, bedeviler, bozkırlarda yaşayanlar ve bazı Afrikalılar için önemli bir besin kaynağı olmaktadır.⁸

Arapçada çekirgeye "جرادة" "cerâde denilmektedir. C-r-d kökünden gelmektedir. Mücerret, soyulmuş manasını ifade etmektedir. Çekirgeler geldikleri yeşil alanları, otları, bitkileri yiyip bitirip açıkta kaldıkları için bu isim verilmiştir. Müzekkeri ve müennesi için aynı kelime kullanılmaktadır.⁹

2. Kur'an-ı Kerim'de Çekirge

Kur'an-ı Kerim'de çekirge iki yerde geçmektedir.¹⁰ Bu ayetlerden birincisinde Hz. Allah Firavuna uyanları ders alsınlar diye ürün kıtlığı ile cezalandırdığını haber vermiştir. Firavuna uyanlar, başlarına bir iyilik geldiği zaman kendilerinden, bir kötülük geldiği zaman Hz. Musa ve onunla beraber olanlardan bilmişlerdir. Bu sebeple Hz. Allah'ın üzerlerine tufan, çekirge, kan, kurbağa, bit salgını gibi değişik afetler verdiği bildirilmiştir. (A'râf, 7/130-136)

Bu afetlerden birisi de ekin çekirgelerinin istilası şeklinde olmuştur. Tufandan sonra her tarafta kuvvetli bitkiler fıskırışmış, görülmedik bir verim meydana gelmiştir. Firavuna uyanlar bu duruma sevinirken Hz. Allah üzerlerine çekirgeleri göndermiştir. Çekirgeler bütün yeşillikleri, mahsulleri, meyveleri bir afet olarak yiyip bitirmiştir. Evlerini, tavanlarını, elbiselerine varıncaya kadar her tarafı istila etmiştir.¹¹

⁶ Yeni Rehber Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Gazetesi,1993), 5: 62-63.

⁷ Hayat, *Büyük Türk Sözlüğü*, (İstanbul: Hayat Yayınları, ts), 216.

⁸ Yeni Rehber Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Gazetesi,1993), 5: 62-63.

⁹ İsmail Mustafa ve dğr. *Mu'cemü'l-Vasit*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), "c-r-d" md., 115.

¹⁰ Bkz. A'râf, 7/133; "Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular." Kamer, 54/7. "(Korkudan) gözleri baygın olarak kabirlerden çıkacaklar; etrafa yayılan çekirgeler gibi..."

¹¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat 1971), 4: 2267-2269.

Diğer ayette ise inkârcıların kabirlerinden kalkarken korkularından dolayı başları öne eğik olarak çekirge sürüleri gibi kalabalık bir şekilde dağılarak, dalgalanarak, yayılarak gidecekleri haber verilmektedir.¹²

Bu ayetlerde çekirgenin hükmü ile ilgili bir husus görülmemektedir. Birinci ayette çekirge sürülerinin bir afete dönüşebileceği anlaşılmaktadır. Zaman zaman bu istila yaşanabilmektedir. Osmanlı Devletinde de değişik zamanlarda, özellikle kurtuluş savaşı yıllarında çekirge sürülerinin istilası ile böyle afetler yaşandığı, bundan kurtulmak için çok mücadele edildiği anlatılmaktadır. Tarihte büyük çekirge istilalarının kavimlerin göçlerine bile sebep olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.¹³

İkinci ayette ise inanmayanların kabirlerinden kalkarken sergileyecekleri davranışlar çekirge sürülerinin sergilediği davranışlarına benzetilmektedir. Korkularından dolayı bir yön belirlemeden gayri ihtiyari çekirgelerin her birinin bir tarafa dağıldığı gibi mahşer yerinde etrafa dağılacakları anlatılmıştır.¹⁴

3. Hadis-i Şeriflerde Çekirge

Çekirge, Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından yasaklanmayan, etinin helal olduğu bildirilen küçük canlılardır.¹⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanında çekirgenin yenildiğini bildiren haberler vardır. İbn Ebî Evfâ (r.a) (v.h.86) “*Rasulullah (s.a.v) ile birlikte altı veya yedi sefere çıktık ve onunla beraber çekirge yedik.*”¹⁶ buyurmaktadır. Yine Sevgili Peygamberimiz (s.a.v); “*Bize iki ölü helâl kaldı: Balık ve çekirge...*”¹⁷ buyurmuşlardır. Bu hadis-i şerifler çekirge yemenin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Bu hususta İbn Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre (r.a) ve diğer bazı Ashab-ı kiramdan da hadisler rivayet olunmuştur. Âlimler çekirgenin kesilmeden yenilebileceğinde ittifak etmişlerdir. Yalnız Malikîlerde meşhur görüşe göre kesmek şarttır. Bunun sebebi de çekirgenin kara hayvanı olmasıdır. Bu sebepten dolayı ihramlı iken çekirge öldürene ceza terettüp etmektedir.¹⁸

Karada yaşayan haşarat genel olarak habaisten sayılıp yenmeleri yasaklanmışken çekirge bundan istisna tutulmuştur. Bunun sebebi; Rasulullah Efendimizin (s.a.v) iki ölünün helâl kılındığını, bunların balık ve çekirge olduğunu haber vermeleridir.¹⁹

Hız. Ali'nin “Balığın ve çekirgenin boğazlanması, onu yakalamaktır” dediği rivayet edilmiştir.²⁰ Bu sözden de anlaşılacağı üzere çekirgenin yenilmesi için kesilmeye gerek olmaması, bunun ele geçirilmesiyle yenilmesinin helal olmasıdır. Hatta onu ehli kitabın

¹² İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, 9: 270.

¹³ Remzi Çavuş, *Osmanlı Devletinde Çekirgelere Karşı Mücadele* (1908-1918), (Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XVIII/2, 2017, 59-79; Bilal Yıldız. XIX. Yüzyıl Başlarından XX. Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar (1800-1920) Denizli Çevresinde Yaşanan Çekirge İstilaları ve Yapılan Mücadele Çalışmaları, (İstem, Yıl:11, Sayı:22, 2013), 69-94.

¹⁴ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî (ö.587/1191), *Bedâiu's-sanâi fî tertîb'ş-şerâi* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud), (Beyrut:Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye,1997), 6: 180.

¹⁵ Mevlânâ el-Kadı Muhammed b. Ferâmûz Molla Hüsrev (ö.885/1481), *Dureru'l-Hukkâm fî Şerh-i Gururu'l-Ahkâm*, I-II, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1979), 1: 281.

¹⁶ Buhari, “Sayd”, 13; Müslim, “Sayd”, 52; Tirmizî, “Et'ime”, 22; Ebu Dâvûd, “Et'ime”, 35. وعن عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنهما قال : غزونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم سبع غزوات نأكل الجراد . وفي رواية : نأكل معه الجراد ، متفق عليه ،

¹⁷ Ibn Mâce, “Sayd” 9, “Et'ime”, 31.

¹⁸ Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref Nevevî (ö. 676/1277), *Sahib-u Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*. Trc. Ahmed Davutoğlu, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983), 9: 5385

¹⁹ Kâsânî, *Bedâiü*, 5: 36.

²⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 2: 248.

dışında bir Mecusi veya putperest tutsa yine yenilebileceği söylenmiştir.²¹ Hâlbuki koyun, keçi, sığır, manda ve deve gibi hayvanlar bir Mecusi veya putperest tarafından kesilse etlerini yemek helal olmamaktadır. Kitap ehli ise Hz. Allah'ın adını anarak usulüne uygun keserse o hayvanın etini yemek caiz görülmüştür.

Çekirgenin yenilmesinin ülkemizde alışılmış olmamasının örfi bir durum olduğu belirtilmiştir.²² Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanında yenilmesinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bir defasında Hz. Ömer Efendimiz “*Bir sepet çekirge olsa da yesek ne güzel olur.*”²³ buyurmuşlardır.

Çekirge hakkında başka rivayetler de vardır. Selman (r.a) Rasûlullah’a (s.a.v) çekirgelerden sorulduğunda “*Onlar, Allah'm en kalabalık ordularıdır. Onu ne yerim ne de haram kılarım.*” buyurduğunu haber vermektedir.²⁴

Çekirge hakkında gelen hadisi şerifler içinde Abdullah İbn Ebî Evfâ'nın (r.a.) rivayetinde altı veya yedi gazada Rasûlullah (s.a.v) ile beraber çekirge yediklerini haber vermesi dikkat çekmektedir. Bu hadis-i şerifin çekirge konusunda Buhari'nin rivayet ettiği, en sahih ve kuvvetli rivayet olduğu vurgulanmıştır. Bu yüzden çekirgenin yenilmesinin helal olduğuna, çekirgenin tezkiyesiz/kesilmeksizin yenilmesin caiz olduğuna, bu konuda icmâ' meydana geldiğine işaret edilmiştir.²⁵

Hadis kaynaklarındaki delillerden gördüğümüz çekirgenin helâllığı konusunda bir hayli rivayetin olmasıdır. Böylece hadislerde çekirge yenilmesi helâl olan bir canlı olarak zikredilmektedir. Onu yiyenler veya yemek isteyenler dün olduğu gibi bugün de olabilir. Onların çekirge yedikleri için kınanmaları doğru görülmez. Yemeyenlerin de helâl olmadığı için değil, tercih etmedikleri için yemedikleri kabul edilmelidir. Ancak özel olarak, ismi zikredilerek, Peygamberimiz (s.a.v) tarafından helâl olduğu bildirilen çekirgenin insan sağlığına bir takım faydaları bulunabilir. Bunun araştırılması gereken bir konu olduğunu söylemek isteriz.

4. Fıkıhta Haşarat

Haşarat, yeryüzünde yaşayan küçük canlılara verilen isimdir. Uçarak hareket edenler de, yürüyerek gezenler de haşarata dâhildir. Bu küçük canlılar, hayvanlar âleminin en kalabalık topluluğudur. Hacimleri küçük olduğu için az mekânda çok sayıya ulaşabilmektedirler. Yüzbinlerce böcek çeşidinin varlığından haberdarız. Böceklerden bir kısmı zararsız hayvanlardır. Bir kısmının ise iğnesi ve zehri olup insanlara zararı dokunabilmektedir. Haşarattan böcek ve sinekler gibi bir kısmının hiç kanı bulunmazken, fare, yılan, kertenkele, keler, kurbağa gibi bir kısmının akıcı kanı yoktur. Fıkıh kitaplarında böceklerin yanında gelincik, kirpi, Arap tavşanı, fare, yılan, kertenkele, kaplumbağa, kurbağa gibi canlılar da haşarat sınıfında incelenmiştir. Fıkıhta haşarat yerine, “haşâişü'l-ard” ve “hevâmmü'l-ard” ifadeleri de kullanılmaktadır.²⁶

²¹ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Serahsî, (ö.483/1091), *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 11: 230.

²² Oğuzhan Özdemir, *Yiyecek ve İçeceklerde Helâllik-Haramlık Kriterleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 27.

²³ Serahsî, *Mebsût*, 11: 229. وان عمر رضی الله عنه كان مولعا باكل الجراد حتى قال يوما في مجلسه ليت لنا قسعة من جراد فأكله

²⁴ Ebû Dâvud, “Et'ime”, 35; İbn Mâce “Sayd” 9.

²⁵ Ahmet Naim, Kamil Miras, *Sabih-i Bubârî Muhtasarı Tecrid-i Sarıh Tercemesi ve Şerhi*, 9. Baskı (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-Sayı:123-1, 1988),12: 18.

²⁶ Kâsânî, *Bedâ'iy*, 6: 179, 183;Yüksel Çayiroğlu, *İslam Hukukuna Göre Helal Gıda*, (İzmir, Işık Yayınları, 2014), 148.

4.1. Fıkıhta Çekirge

Fıkıh kitaplarımızda canlılar temel olarak kara hayvanları ve deniz hayvanları olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Kara hayvanları da üç grupta mütalaa edilmiştir. Sürüngenler ve haşarat, kanatlılar ve diğer hayvanlar, çekirge canlılar içerisinde kara hayvanlarının haşarat ve sürüngenler sınıfına dâhil olmaktadır. Çekirge haşerelerden sayılmasına rağmen helallik konusunda kendi sınıfında farklı bir konuma sahip olmuştur.²⁷

Diğer yönden fıkıhta karada yaşayan hayvanlar üç grupta ele alınmıştır. Birincisi hiç kanı olmayan canlılar, ikincisi, akıcı kanı olmayanlar (dem-i gayri mesfuh), üçüncüsü ise akıcı kanı (dem-i mesfuh) olanlardır. Çekirge hiç kanı olmayan hayvanlar sınıfına dâhildir. Balıklar akıcı olmayan kana, koyun keçi gibi hayvanlar da akıcı kanı olan sınıflara örnektir.²⁸

Fıkıh kitaplarımızda çekirgenin hükmü daha çok avlanma ve hayvanların kesimi ile ilgili konularda geçmektedir. Çekirgenin yenmesinin caiz olduğu, bunun için kesilmesine gerek olmadığı ifade edilmektedir.²⁹ Buna delil olarak da İbn Ömer (r.a.)’dan rivayet olunan iki ölünün ve iki kanın helal kılındığı, iki ölünün balık ve çekirge, iki kanın ise ciğer ve dalak olduğunun bildirildiği³⁰ hadisi şerif zikredilmektedir. Normalde hayvanların etinin helal olması için boğazlama şartı gerekirken balık ve çekirge bundan istisna tutulmuştur. Kan da haram olduğu halde çoğu kandan meydana gelen karaciğer ve dalak bundan istisna edilmiştir.

Haşarat olarak ifade edilen böceklerin geneli Hanefi mezhebine göre helal sayılmazken hakkındaki açık delillere binaen çekirge helal görülmüştür. İster tutulmak suretiyle ölsün isterse yağmur, sel gibi bir afet sebebiyle ölsün yenilebileceği ifade edilmiştir.³¹

Çekirge, Hanefi mezhebine göre ölü olarak bulunsa bile yenilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Çünkü onun ölümü için mutlaka bir sebep gerektiği belirtilmiştir. Çekirgenin aslının denizde, yaşamasının ise karada olduğu söylenmiştir. Balık yumurtasından su çekildiği zaman ondan çekirgenin meydana geldiği, böylece çekirge karada öldüğü zaman asıl yerinden başka bir yerde öldüğü, denizde öldüğü zaman ise yaşadığı yerden başka bir yerde ölmüş olduğu bu, onun ölüp sebebi olduğu iddia edilmiştir. Hâlbuki Hanefi mezhebinde kendiliğinden ölen balığı yemek helal görülmemiştir. Bunun delili Hz Ali’ye (r.a) arasında ölüleri de bulunan çekirgeler toplanıp bunların yenilip yenilemeyeceği sorulduğunda “onu ye, onu ye” buyurmuştur. Diğer bir rivayete göre de “hepsini ye” demiştir. Yine Hz. Ali Efendimizin “Balığın ve çekirgenin boğazlanması, onu yakalamaktır.” buyurduğu rivayet olunmuştur. Hanefiler de bu görüştedir. Çekirgenin yenilmesinin helal olduğunun diğer bir delili de Meryem (r.a) yumuşak et istediğinde kendisine rızık olarak çekirgenin verilmesi olarak zikredilmiştir.³²

Çekirgenin helalliyi konusunda zaten yeterli delilin olduğu aşikârdır. Çekirgenin aslının denizde olduğu, bu sebeple karada öldüğü zaman asıl yerinden başka yerde öldüğü, denizde öldüğü zaman yaşadığı yerden başka yerde öldüğü iddiası biraz zorlama gibi görünmektedir.

Şafii mezhebinde de çekirgenin yenilmesi mubah sayılmıştır. İki ölünün helal kılındığını bildiren hadisi şerif delil olarak gösterilmiştir. Şafii mezhebine göre çekirgenin ölüsünün de

²⁷ Kâsânî, *Bedâiy*, 6: 173-180.

²⁸ Kâsânî, *Bedâiy*, 6: 179.

²⁹Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Kudûrî, *Muhtasar el-Kudûrî fi'l-fıkbi'l-Hanefî*, 2. Baskı(İstanbul: Eser Kitabevi,1966), 163.

³⁰ İbn Mâce, “Sayd”, 9, “Et’ime”, 31.

³¹Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Hanefi Mevsîlî, *el-İbtiyâr li ta’lîlî’l-muhtar*, (İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989), 721.

³² Serahsî, *Mebûât*, 11: 230.

helal olduğu, yenilmesi için kesilmesine gerek bulunmadığı hükmü benimsenmiştir. Tab'an iğrenç olmayan hayvanlardan sayılmış, ölse bile necis olmadığı vurgulanmış, Çekirgeden kopan parçanın da necis olmadığı, yenilebileceği ifade edilmiştir.³³

Çekirgenin yenilmesi Hanefi ve Şafii mezhebinde olduğu gibi, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre de helâl sayılmıştır. Ancak İmam Malik (r.h.) çekirgeyi öldürmek suretiyle, başını koparmakla veya başka bir şekilde tezkiye şartı aramıştır. Maliki fakihlerinin geneline göre ise diğer mezheplerde olduğu gibi çekirge tezkiye şartı olmadan helal görülmüştür. Maliki mezhebinde bu ihtilafın sebebi olarak çekirge ölüsünün "Size ölü haram kılındı" (Mâide, 5/3) ayetindeki ölü sınıfına girip girmediği gösterilmiştir. Diğer bir ihtilaf sebebi olarak da çekirgenin kara hayvanı olup olmaması konusu öne sürülmüştür.³⁴

Hanbeli mezhebinde de çekirge, yenilmesi helal kabul edilen canlılardan sayılmıştır. Onlar da ilim ehlinin icması ile çekirgenin mubah olduğunu söylemektedir. Delilleri de yukarıda zikredilen Abdullah İbn-i Ebî Evfâ'nın (r.a) Rasulullah ile beraber yedi gazaya katıldığını, bu gazalarda çekirge yediklerini haber verdiği rivayettir.³⁵ Bu hadisi şerifi Buhârî ve Ebû Dâvud'un rivayet ettiğini söylemektedirler. Burada çekirgenin sebep ile veya sebepsiz olarak ölümü arasında bir ayırım yapılmadığı, ilim ehlinin geneli bu görüşte olduğu vurgulanmıştır. İmam Şafii, hadis ehli, rey ehli, İbn Münzir bu görüşü kabul edenlerden olarak kaydedilmiştir. Ahmed b. Hanbel'den (r.h), çekirge soğuktan donarak ölürse etinin yenmeyeceğine dair bir rivayet gelmiştir. Aynı şekilde İmamı Malik'in de bir görüşü olan çekirge kendiliğinden öldüğü zaman yenmeyeceğine dair Ahmet b. Hanbel'den bir rivayet zikredilmiştir. Said b. Müseyyeb'den de böyle bir rivayet gelmiştir. Ancak Hanbeli mezhebinde genelin görüşünün Peygamber Efendimizin genel olarak bildirdiği iki ölünün helal kılındığını, bunların balık ve çekirge olduğunu haber verdiği hadisi olduğu ifade edilmiştir.³⁶ Bu hadiste bir ayırım yapılmadığı, bunun için çekirgenin ölüsünün de helal olduğu vurgulanmıştır. Balık gibi ölmesi için bir sebep aranmasına itibar edilmediği, eğer helal olması için ölmesine bir sebep gerekli olsaydı diğer koyun, keçi, sığırdaki olduğu gibi kesilmesi gerekeceği, aynı zamanda kesen bir kimseye ve kesme aletine ihtiyaç duyulacağı delillerine yer verilmiştir.³⁷

Hanbeli mezhebine göre çekirgenin balık gibi içindekilerle beraber yenilmesinin mubah olduğu, içinin temizlenmesinin şart olmadığı, karnı/içi açılmadan pişirilmesinin caiz olduğu söylenmiştir. Bir kısım Şafii'ler ise balığın içinin temizlenmeden yenmesinin caiz olmadığını, içindekilerin necis olduğunu söylemiştir. Hanbelilerin görüşü delinin umumu olduğudur. Ancak onu canlı olarak yemeyi kerih görmüşler, bunda hayvana tazip olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸

Ahmed b. Hanbel'e (r.h) çekirge ve balığın diri olarak ateşe atılarak pişirilip pişirilemeyeceği de sorulmuştur. O bunun olabileceğini ifade etmiştir. Balığın akıcı olmasa

³³ Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim er-Râfî el-Kazvîni eş-Şâfî, *el-Azîz Şerhu'l-Veçiz (Şerhu'l-kebir)*, Tahkik ve Talik, Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1997) 12: 141; Halil Güneç, *Büyük Şafii İlmihali*, (İstanbul: İlim Yayınları, 1988), 69,70, 488, 491.

³⁴ el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, (v.595/1198), *Bidâyetü'l-müctebid ve nihâyetü'l-muktesad*, (I-II), (Beyrut : y.y., 1982), 1: 443; Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevenetü'l-kübrâ*, I-IV, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2:57.

³⁵ Buhari, "Sayd", 13; Müslim, "Sayd", 52; Tirmizî, "Et'ime", 22; Ebu Dâvûd, "Et'ime", 35.

³⁶ İbn Mâce, "Sayd" 9, "Et'ime", 31.

³⁷ Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî es-Sâlihî, el-Hanbelî İbn Kudâme (ö.620), *el-Muğnî*, Tahkik, Dr. Abdullah b. Abdül Muhsin et-Türki, Dr. Abdül Fettah Muhammed el-Halevi, (Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb ts.), 13: 300

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13:300.

bile kanı olduğunu, çekirgenin ise hiç kanı olmadığını, böylece çekirgenin pişmesinin balığa göre daha kolay olduğunu ifade etmiştir. Bağının ateşe atılarak pişirilmesinin mekruh olmadığını, mekruh olanın ateşle ona azap ederek yemek olduğunu vurgulamıştır. Çekirge ise kanı olmadığı için ateşe atılmasının daha hafif olduğunu, balık tutulduktan sonra süratli bir şekilde öldüğü için canlı olarak ateşe atılmasına gerek olmadığını, çekirge ise yakalandıktan sonra ölmeden uzun süre yaşayabildiği için pişirilmesi için canlı olarak ateşe atılmasının gerekebileceğini söylemiştir. Buna delil olarak da İmam Şafii'nin Müsned'inde geçen hadiseyi zikretmiştir. Buna göre Ka'b (r.a) ihramlı iken kalabalık bir sürü halinde olan çekirgelere rastlamıştır. İhramlı olduğunu unutarak iki çekirgeyi yakalayarak canlı bir şekilde ateşe atıp pişirmiştir. Bu durum Hz. Ömer'e (r.a.) haber verilince o çekirgelerin canlı bir şekilde ateşe atılmasını kerih görmemiştir. Ona İbn Ömer'in (r.a) sözü hatırlatılmıştır. İbn Ömer (r.a) kendisi için çekirge pişirileceği zaman, çekirgenin yakalanarak kanatlarının koparılacağını, sonra canlı olarak yağın içine atılacağını söylemiştir.³⁹

Çekirge konusunu analiz edenlerden birisi de Hanefi fakih ve müfessirlerinden olan İmam Cessas'tır. Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an isimli eserinde çekirge konusunu müstakil bir başlık altında incelemiştir. Öncelikle bazı mezheplerin görüşlerini açıklamıştır. Şafii mezhebinde çekirgenin diri, ölü her türlü tutulan, bulunanın yenmesinde bir sakınca olmadığını söylemiştir. İmam Malike göre çekirgeyi Müslüman ve ehli kitabın dışında birisi öldürürse yenmeyeceğini, ona göre diri olarak yakalandığında başının kopararak pişirileceğini, diri olarak yakalanıp başı koparılmadan ölürse yenmeyeceğini, aynı şekilde avlanmadan önce ölürse helal olmayacağını, Leys b. Sa'dın da ölü çekirgenin yenmesini kerih gördüğünü ifade etmiştir.⁴⁰ Daha sonra Cessas kendi değerlendirmesini yapmıştır. Çekirge konusunda yukarıda da zikredilen iki ölünün helal olduğunu bildiren İbn Ömer hadisinin⁴¹ çekirgenin genel olarak her türlü yenmesinin mubah olduğunu gösterdiğini, bir şart ileri sürülmeden ister diri, ister ölü, öldürenin kim olduğuna bakmadan yenebileceğini gerektirildiğini ifade etmiştir. Çünkü Efendimizin (s.a.v) böyle bir şart koşmadığını delil getirmiştir. Cessas, çekirge konusunda gelen rivayetlerden bazısında Peygamberimizin onların Allah'ın ordularından olduğunu, kendisinin yemediği ama haram kılmadığı delillerine yer vermiştir. Bu rivayetlere göre haram kılınmayan şeyin mubah olması gerektiğini, Peygamber Efendimizin yememesinin onun yasaklanmasını gerektirmeyeceğini söylemiştir. Bazı rivayetlerde ise seferlerde ashabıyla beraber Efendimizin de çekirge yediği bildirilmektedir. Aişe validemizden gelen rivayette de kendisinin çekirge yediği, peygamberimizin de yediğini söylediği haber verilmiştir. Bu rivayetlere göre de çekirgenin helal olduğunu görüldüğünü vurgulamaktadır.⁴²

İmam Cessas'a göre çekirge hakkında vârid olan deliller onun her şekilde yenmesinin helal olduğunu göstermiş, ölü ve dirisi arasında bir fark görülmemiştir. Ölünün haram kılındığını bildiren ayet (Maide, 5/3) bütün ölülerin haram olmasını gerektirir denilirse buna cevabımızın çekirge hakkında helallik konusunda gelen rivayetlerin bu ayeti tahsis ettiği şeklinde olacağını söylemiştir. Çekirge, ölüsünün helal olması konusunda balıktan ayrıldığı, çünkü balığın kendiliğinden öleninin (tâfi) helal olmadığını, buna dair başka deliller olduğuna işaret etmiştir. Çekirgenin ölüsü ile öldürülmesi arasında helallik açısından fark olmadığını, onun öldürülmesinin kesim/şer'i boğazlama sayılmadığını iddia etmiştir. Şer'i kesimin, kanı olan hayvanların nefes borusu, yemek borusu ve damarlarının kesimiyle gerçekleşeceğini, kesim mümkün olmadığında av hayvanlarında olduğu gibi hayvanın yaralanarak kanının

³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13:300,301.

⁴⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, el-Cessâs (370/981). *Ahkâmu'l-Kur'an*. (Beyrut: Dâru'l-fikr,1993), 1, 154.

⁴¹ İbn Mâce, "Sayd" 9, "Et'ime", 31.

⁴² el-Cessâs. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 1, 155.

akmasının kesim yerine geçtiğini vurgulamıştır. Çekirgenin kanı olmadığı için bu iki durumun da onun için geçerli olmadığını, dolayısı ile kendiliğinden ölmesi ile başkası tarafından öldürülmesi arasında fark bulunmadığını belirtmiştir.⁴³

Cessas, balığın bir sebeple öldüğünde helal olup sebepsiz yere öldüğünde helal olmaması, çekirgenin her halde helal olması arasında tezat olup olmadığı sorusuna iki şekilde cevap vermiştir. Onlardan birincisinin çekirge ile balığın kesime gerek olmaması konusunda ortak olduğunu, ancak balığın kendiliğinden öldüğünde helal olmadığına dair delil bulunduğunu, çekirge hakkında böyle bir delilin olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple burada çekirgeyi balığa kıyas edemeyeceğimizi, çekirgenin bazısının helal olup bazısının helal olmadığına dair bir delil olmadığını, öyleyse helallik konusuna çekirgenin her türlüünün dâhil olduğunu söylemiştir. İkinci cevap olarak da balığın kanının olduğunu, onun ölümünün bir yönden kesim yerine geçtiğini, kanının temiz olup kanıyla beraber yenmesinin helal olduğunu ifade etmiştir. Diğer kanı olan hayvanlar gibi şer'i kesime gerek olmadığını, kesim yerine geçen hususun bir sebeple ölmesi olduğunu, çekirgenin hiç kanı olmadığı için bu durumun onun hakkında geçerli olmayacağını, tutulmasının da, öleninin de hepsinin kesilmiş hükmünde olacağını söylemiştir.⁴⁴

Fıkıhta çekirge aynı zamanda hac bahislerindeki ihram yasaklarının çiğnenmesi durumunda gerekli olan cezalarda geçmektedir. Hac veya umre için ihrama giren kimsenin harem bölgesinde çekirge öldürmesinin caiz olmadığı, öldürdüğü takdirde ceza gerekeceği ifade edilmektedir. Çekirgenin av hayvanlarından olduğu, diğer avlarda olduğu gibi onu yakalamak için gayret gösterilmesinin gerektiği, onu öldürenin dilediği bir sadakayı verebileceği söylenmiştir. Hımıs halkı her çekirge için bir dirhem sadaka verirmiş. Hz. Ömer efendimiz bunu öğrenince her çekirge için bir dirhem verilmesini çok görerek, bir hurmanın çekirgeden daha hayırlı olduğunu, bir çekirge için bir hurma verilmesinin yeterli olacağını bildirmiştir.⁴⁵

Değerlendirme

Görüldüğü gibi kara hayvanlarının haşere ve sürüngenler sınıfına giren çekirge, mezheplerde genel olarak hakkında açık delil olması sebebiyle yenilmesi helal olan bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Fıkıh kitaplarında çekirge konusunun pişirilmesine varıncaya kadar tartışılmış olması dikkat çekmektedir. Bu durum o devirlerde onun yenmesinin yaygın olması ile açıklanabilir.

Çekirgenin İmam Malik'den gelen farklı bir görüş dışında Maliki fakihleri de dâhil balık gibi kesilmesine gerek olmadan yenilebileceği anlaşılmaktadır. Kendiliğinden ölen çekirgenin de helal olduğu delillerin değerlendirilmesinden ortaya çıkan sonuçtur. Genel olarak içinin temizlenmeden pişirebileceği ifade edilmiştir. Bazı ihtilaflar olduğu, ayrıca sağlık ve hijyen açısından sakınca olup olmadığı araştırılması gereken bir konu olduğu için eğer mümkünse içi temizlenerek yenilmesinin daha güzel olabileceği söylenebilir. Balıkta da aynı tartışmalar mevcuttur.

Balık ile çekirge kesime gerek kalmadan tutulması ile yenilmesi helal olan canlılardır. Ancak balıklar bir sebep ile ölürse helal olup sebepsiz yere kendiliğinden öldüğünde helal olup olmaması mezhepler arasında ihtilaflıdır. Çekirge ise kendiliğinden öldüğünde de genel olarak yenilmesi helal görülmüştür.

⁴³ el-Cessâs. *Abkâmu'l-Kur'an*. 1, 155, 156.

⁴⁴ el-Cessâs. *Abkâmu'l-Kur'an*. 1, 156.

⁴⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 46; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 168.

Çekirgenin canlı olarak yenilmesi hoş görülmezken, canlı olarak pişirilmesinde sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Ancak balıkta olduğu gibi öldükten sonra pişirilmesinin daha uygun olacağı, canlı olarak pişirilmesinin etik olmadığı söylenebilir.

4.2. Çekirgenin Helalliği

Fıkıhta haşerat denilen küçük canlıların yenilmesi genelde helal görülmezken bu sınıfa dâhil olan çekirgenin yenilmesinin dört mezhebe göre helal sayılması dikkat çekmektedir. Acaba bunun sebebi ne olabilir sorusuna yukarıda zikredilen mezheplerin delilleri değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşabiliriz.

Birinci olarak çekirgenin helalliği konusunda delil bulunmasıdır. Bu delil de Peygamber Efendimizin onun helal olduğunu bildirmesi hatta sahabeler tarafından savaşlarda Efendimiz ile beraber çekirge yediklerini haber vermeleridir.⁴⁶ Bunun gibi hakkında delil bulunan bazı konularda müçtehitler kıyasa aykırı olarak hüküm vermişlerdir. Örnek olarak yiyip içme orucu bozduğu halde hakkında delil bulunması sebebiyle unutarak yiyip içme orucu bozmamaktadır.⁴⁷ Aynı şekilde selem ve ıstısa akitleri kıyasa aykırı olarak caiz görülmüştür.⁴⁸

İkinci olarak hükümleri Allah resulünden öğrenen sahabelerin uygulamalarıdır. Sahabe-i kiramin çekirge yedikleri hatta bazı sahabelerin yemeyi sevdiği bize gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁴⁹

Üçüncü olarak çekirgenin kesim gerekmeden yenilebilmesinin deniz ürünlerinden balığa kıyas edilmiş olmasıdır. Balığın helalliği ise kitap ve sünnet ile sabittir.⁵⁰ Aynı şekilde çekirgenin aslının denizde olduğu, karada yaşadığı söylenmiştir. Balık yumurtasında su çekildiği zaman çekirge olduğu ifade edilmiştir. Böylece çekirge karada öldüğü zaman, asıl yerinden başka bir yerde ölmüş olmakta, denizde öldüğünde ise yaşadığı yerden başka bir yerde ölmüş olmaktadır. Bu onun ölüm sebebi olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Çekirgenin yenilesinin helal olduğunun diğer bir delili de Meryem (r.a) yumuşak et isteyince kendisine rızık olarak çekirgenin verilmiş olması gösterilmektedir.⁵²

Dördüncü olarak çekirgenin temiz bir canlı olup genelde ot ile beslenmesi zikredilebilir.

4.3. Fıkıhta Çekirge Dışındaki Haşerat ve Sürüngenler

Araştırmamız haşerat cinsinden çekirge ile sınırlıdır. Çünkü çekirge dışındaki arı, sinek, örümcek, yılan, akrep kertenkele, ipek böceği, gibi bu sınıf canlılar habaisten sayılmış, Hanefi mezhebine göre helal görülmemiştir. Selim tabiatlı insanlar onlardan hoşlanmayacağı ve uzak duracağı söylenmiştir. Hz. Allah'ın Habâisi haram kıldığı vurgulanmıştır. (A'râf, 7/157)

Hanefi mezhebinde çekirgenin dışındaki haşerat helal görülmemiştir. Buna göre meyve, peynir vb. yiyeceklerde bulunan kurtlar tek başına oldukları zaman yenilmeleri caiz olmamaktadır. Çünkü bunlar sinek, arı ve akrep gibi canlılardır. Ancak yenilen gıdanın içinde

⁴⁶ Buhari, "Sayd", 13; Müslim, "Sayd", 52; Tirmizî, "Et'ime", 22; Ebu Dâvûd, "Et'ime", 35. 1837.

⁴⁷ Buhari, "Savm", 26; Müslim, "Sıyam", 171; Darimi, "Savm", 23.

⁴⁸ Buhari, "Selem", 2; Müslim, "Müsâkât", 25.

⁴⁹ Serahsî, *Mebûât*, 11: 229.

⁵⁰ Mâide, 5/96; Nahl, 16/14; Buhari, "Zebâih", 12; Müslim, "Sayd", 17.

⁵¹ Serahsî, *Mebûât*, 11: 229.

⁵² Serahsî, *Mebûât*, 11: 230; Ebu Muhammed Ahmed el- Aynî, *el-Binâye fî şerh'il-Hidâye*, (Beirut, Dârul'fıkr, 1990) 10: 731.

bulunup farkında olunmazsa bunda bir beis görülmemiştir. Çünkü çoğu kere bundan kaçınmak mümkün olmayabilir.⁵³

Bazı Hanefilere göre haşaratın tamamının helal olmamasının delili habaisten olmasının yanında onların sınıfından olan kelerin helal olmamasıdır. Çünkü keler haşarat cinsindedir. O helal olmayınca onun cinsinden olan diğerlerinde de aynı hüküm geçerli olacaktır. Buna örnek olarak doktor bir kimseye şu hayvanın etinden yemeyeceksin dediği zaman bu yasak o hayvanın bütün türlerini kapsayacaktır. Buradaki istidlalin kıyas yoluyla olduğu ifade edilmiştir. Haşarattan olan kelerin helal olmadığı konusunda delil vardır. Bu delil kelerden alınarak onun cinsine giren haşaratın tamamına tatbik edilmiştir. Hepsisi habais sınıfına girmesiyle de delil tamamlanmıştır.⁵⁴ Biraz aşağıda delilleri zikredileceği üzere Hanefi mezhebinde keler, eti helal olmayan canlılardır.

Şafii mezhebinde de karınca, arı, sinek, örümcek, kurt gibi haşarat habaisten olup haram görülmüştür.⁵⁵ Şafii mezhebinde haşaratın haram kılınmasının bir sebebi yılan, fare, akrep örneklerinde olduğu gibi zararlarının sabit olması, diğer bir sebebi de selim tabiatlı insanlar açısından tiksinti verici olmalarıdır. Peygamber Efendimiz bunlardan bir kısmını fare, akrep gibi zararlı ve murdar olduğunu haber vermiştir.⁵⁶

Maliki mezhebinde de kaplumbağa, yengeç, kurbağa ve benzeri canlılar, haşarat genelde insanın tiksineceği şeyler olduğundan helal görülmemiştir. Bazı mezheplerin bunları haram gördüğü, bazı mezheplerinde mekruh gördüğü ifade edilmiştir. Bu ihtilafın sebebi olarak da “Size habâisi haram kılar” (A’raf, 7/157) ayetindeki habâis sınıfına girip girmemesi olarak gösterilmiştir.⁵⁷

Mezhepler arasında ihtilaf söz konusu olan haşarattan birisi kelerdir. Keler, Hanefi mezhebine göre yenilmesi helal olmayan canlılardır. Bunun sebebi haşarattan olmasıdır. Haşaratta habâistendir.⁵⁸ Cenâb-ı Hak “O size çirkin olan şeyleri haram kılar” (A’raf, 7/157) buyurmaktadır. Hz. Aişe validemizden rivayet olunduğuna göre ona bir keler hediye edilmişti. Annemiz onun yenilip yenilmeyeceğini Rasulullah Efendimize sorunca O, bunu kerih görmüştü. Daha sonra Aişe validemize bir şeyler isteyen birisi gelmişti. Aişe validemiz de o keleri vermek isteyince Peygamber Efendimiz: “Siz yemediğiniz şeyleri başkasına mı yediriyiniz” buyurdu.⁵⁹ Hanefilere göre bu hadisi şeriften kelerin helal olmadığı anlaşılmaktadır.

Şafii mezhebinde ise keler etini yemek helal görülmüştür.⁶⁰ Onların delili de İbn Ömer (r.a) dan rivayet olunan hadisi şeriftir. Bu rivayete göre Rasulullah Efendimize kelerden sorulduğunda “O benim kavmimin bulunduğu yerde yenilen bir şey değildir”⁶¹ buyurmuşlardır. Ancak Hanefiler bu hadisi şerifin kelerin yenmesinin yasaklanmasından önce

⁵³Allâme eş-Şeyh Muhammed Alâaddin. *el-Hediyyetü'l-Alâiyye*. (İstanbul:Kahraman Yayınları, 1984), 226; Mustafa Boran, *Yiyecek Ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 199,200.

⁵⁴ Kemâluddin Muhammed b. Abdurrahman, İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadir*.(Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiiyye, 1995). 9:511-512.

⁵⁵ Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şâfiî Şirbînî (v.977/1570), *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meani elfa'izil-Minhac*, I-IV, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1997), 4: 407.

⁵⁶ Buhârî, “Bed’ül-Halk”, 16; Müslim, “Hacc”, 66,67; Muvatta’, “Hacc”, 90; Mehmet Keskin, *Şafii Fıkhu (Hanefi Mezhebi İle Mukayeseli)*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 2: 34.

⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâye*, 1: 470.

⁵⁸ Ebû Bekir b. Ali Haddad, *el-Cevheratü'n-Neyyira, Şerhu Muhtasarü'l-Kuduri*, I-II, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978), 2: 239; Kâsânî, *Bedâyi*, 6: 183-184.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 196.

⁶⁰ Râfîî, *el-Azîz şerhu'l-veciz*, 12:129,130.

⁶¹ Buhârî, “Zebâih”, 33; Müslim, “Sayd”, 43.

olduğunu, eğer yasaklanmamış olsa Peygamberimizin kelerin hediye edilmesini yasaklamayacağını söylemişlerdir. Bir yerde bir şeyin yapılması ve yapılmaması ile alakalı iki delil çeliştiği zaman yapılmaması tarafının tercih edildiğini ifade etmişlerdir.⁶²

Hanbeli ve Maliki mezheplerinde kelerin yenmesinde bir sakınca görülmemiştir. Onların delilleri de kelerin Efendimiz tarafından yasaklanmadığını, yenilmesi adet olmadığı için yemeyip ondan hoşlanmadığını, yanında yiyenlere bir şey demediğini, eğer haram olsaydı onları yemekten sakındıracağını söylemişlerdir. Ebu Hanife'nin onu haram gördüğünü, onun delilinin de Allah resulünün keler yemeği yasakladığı rivayeti olduğunu ifade etmişlerdir.⁶³

Kelerin dışında haşerat konusunda pek ihtilaf yoktur. Keler de ülkemizde yenmesi adet olan bir canlı değildir. Diğer ülkelerde de yenilmesinin yaygın olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Haramlık ve helallik konusunda ihtilaf olduğu zaman ihtiyat haramlık yönünü tercih etmek olacaktır.

Mezheplerdeki haşarat hakkındaki hükümlere baktığımız zaman üzerinde ihtilaf olmayan, bütün mezheplerde helal görülen haşere türünün yalnızca çekirge olduğu anlaşılmaktadır. Onun dışındaki haşarat habis olan varlıklardan kabul edilip selim tabiatlı kimselerin yemekten tiksineceğinden dolayı genelde helal görülmemiştir. Çekirge dışında keler gibi az sayıdaki haşere türü bazı mezheplerce helal sayılmamıştır. Bu ihtilafın hakkındaki delillerin değerlendirilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Mevcut ihtilaf da yalnızca adı zikredilen türlere mahsus olup diğerlerine şamil olmayacaktır. Bir de meyvelerde bulunan kurt gibi canlılar tek başına yenilmesi haram olmakla beraber az da olsa kaçınmak mümkün olmadığı için farkında olmayan meyve ile beraber yendiğinde bir sakınca görülmemiştir. Çekirge dışındaki haşarattan elde edilen tedavi maksatlı ürünler ise ancak zaruret kapsamında değerlendirilebilecektir.

5. Günümüzde Çekirge

Çekirge konusunda değerlendirmeler son zamanda tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Birinci dünya savaşının devam ettiği günlerde gıda sıkıntısı sebebiyle çekirge yendiğine şahit olmaktadır.

1916–1919 yıllarında Medine müdafaasında Fahrettin Paşa gıda sıkıntısı çektiklerini, kendisinin ve askerlerin çokça çekirge yediklerini, et ihtiyacını bununla karşıladıklarını, çekirgenin sünnette helâl kılınan faydalı bir gıda olduğunu, çekirgenin serçe kuşu gibi olup temiz ve taze ot ile beslendiğini, doktorlar tarafından şifa verici ve besleyici olup başta romatizma, basur ve dizlerinin bağı çözülenler olmak üzere birçok hastalıklar için yararlı olarak görüldüğünü hatıralarında uzun uzun anlatmaktadır. Ayrıca Fahrettin Paşa Hicaz, Asir, Yemen ve Afrika bedevilerinin başlıca gıdasının çekirge olduğunu, bedevilerin sağlıklarını ve zindeliklerini yedikleri çekirgeye borçlu olduklarını, çekirgeyi develerin de büyük zevkle yediğini söylemektedir. Fahrettin Paşa çekirgenin nasıl yenebileceği konusunda değişik tarifler sunmaktadır.⁶⁴

⁶² Serahsî, *Mebûât*, 11: 232,233.

⁶³ İbn Kudâme. *el-Muğnî*, 13: 340,341.

⁶⁴ Bkz. Feridun Kandemir, *Fahrettin Paşanın Medine Müdafaası*, 13. Baskı (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2010), 128-130. (Çekirgenin nasıl pişirilip yeneceği hususu merak edilebilir. Fahrettin paşa bunun yöntemlerini de anlatmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır.

1. Toplanan çekirgeler çiroz gibi güneşe serilir, iki üç gün kadar kurutulur, ayakları ve başı koparılır, geriye kalan beden kısmı bir parça yağ ile kavrulur ve kavurma gibi yenilir.
2. Sıcak su ile haşlanır, başı ve ayakları ve kanatları temizlenir, hemen pişmek üzere olan pirinç veya bulgur pilavına karıştırılarak pişirilir.
3. Haşlanmış çekirgeler tabağa dizilir. Üzerine zeytinyağı ve limon gezdirilir.

Hız. Allah'ın yarattığı her canlıda sayısız hikmet vardır. Bu canlılardan birisi de çekirge. Yenilmesi helal olan, tarihte zaman zaman afetlere sebep olan çekirge günümüzde gıda konusunda bir çıkış yolu, alternatif ürün olarak görülmektedir. Hatta bazı yerlerde çekirge menüleri hazırlanmaya başlandığı ifade edilmektedir.

Batılı kimi uzmanlar, önümüzdeki 15-20 yıl içinde beslenme alışkanlığımızın kökten değişeceğini, insanların temel besin kaynağının en iyi protein içeren böcekler olacağını iddia etmektedir. Böcekler içerisinde de en iyi türün çekirgeler olduğunu söylemektedir. Aspire Food Group gibi bazı gıda firmalarının hâlihazırda insanların tüketmesi için böcek ürettiği, lokantalarda çekirgeli çöreklerin denemesinin yapıldığı, böceklerin büyük baş hayvan yetiştiriciliğinin çevreye verdiği zararın aksine, çevreye zarar vermeden üretilebilecek en temiz ve zararsız varlıklar olduğu ifade edilmiştir. Dünyada giderek artan et ihtiyacının karşılanmasının zorlaşacağı, et fiyatlarının yükselerek lüks gıdalar sınıfına gireceği, bu durumda çekirgelerin tahmin edilenden daha fazla protein kaynağı olarak görüleceği iddia edilmektedir. Örnek olarak sığırlarda protein oranı %52 yağ oranı %48 iken çekirgelerde protein oranı %72 yağ oranı %16 olmaktadır.⁶⁵

Araştırmalarda çekirgenin ete eşdeğer bir protein kaynağı olduğu, daha az su tüketimi ile üretilebildiği vurgulanmaktadır. Böceklerin öğütülerek değişik şekillerde kullanılacağı söylenmektedir. Afrika'da günümüzde çekirgenin gündelik besinlerin bir parçası olarak tüketildiği, bazı Avrupa ülkelerinin bu konuda yatırımlar yaptığı ifade edilmektedir. Böcek yerine mini besin hayvanı ifadesinin kullanılması tavsiye edilmektedir.⁶⁶

İsrail ülkesinde 2013 yılında çekirge istilasına meydana gelmiştir. Çekirgeler her gün kendi vücut ağırlığı kadar gıda tüketiyordu. Patates ve mısır tarlalarına büyük zarar veriyordu. Çiftçilerin ürünleri zarar görürken bazıları da çekirge pişirerek istilaya karşı yeni bir mücadele yöntemi uyguluyordu.

Çekirge, Yahudi din kurallarına göre yenebilecek tek böcek olarak görülmektedir. Tevrat'ta dört tür çekirgenin yenebileceği yazmaktadır. Bunlar kırmızı, sarı, benekli gri ve beyaz çekirgeler olarak adlandırılmaktadır. Menülerinde çekirge bulunan lokantalar kızartmanın yanında pişirme şeklini şöyle açıklamıştır: "Kaynar suya atın; temizleyin; un, kişniş tohumu, sarımsak ve pul biber karışımına bulayıp yağda kızartın." İsrail'de çekirgelerin genellikle laboratuvarlarda üretildiği, ancak bunların doğadan taze toplananlar kadar lezzetli olmadığı söylenmektedir. Özellikle susamla beslenen çekirgelerin en lezzetli olduğu düşünülmektedir. Uzmanlar çekirgelerin yalnız ve sürü halinde oldukları zaman davranışlarının değişiklik arz ettiğini söylemektedir. Çekirge konusunda son zamanlardaki gelişmelerin hızlı olduğu, bu konuya ilginin arttığı, birçok Afrika ülkesinde çekirgenin yendiği, Nijer'de çekirge toplamanın kadınlar için önemli bir gelir kaynağı olduğu, çekirgenin zengin protein, demir ve çinko kaynağı, çevre dostu alternatif bir gıda olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

Böceklerden insan ve hayvanlara yönelik gıdalar üretilmesinde son yıllarda artış olduğu görülmektedir. Günümüzde bazı araştırmacılar 1400 kadar böceğin yenmeye elverişli olduğunu söylemektedir.⁶⁸ Bu böcekler Müslüman olmayanlar için belki gıda olarak düşünülebilir. Ancak İslam âleminin bu konuda ihtiyatlı olması gerektiği söylenebilir. Çünkü

4. Çekirgenin kavruktan kısmı havan içinde toz haline getirilir ve et tozu konservesi gibi kutularda ve dağarcıklarda muhafaza edilir.)

⁶⁵ <https://www.haberler.com/15-yil-sonra-bocekler-masamiza-gelecek-10220661-haberi/> (Erişim, 03.11.2018)

⁶⁶ <http://www.ensonhaber.com/20-yil-sonra-bocek-burger-yiyebiliriz-2012-07-31.html> (Erişim, 03.11.2018)

⁶⁷ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130321_israil_cekirge (Erişim, 03.11.2018)

⁶⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/vay-vay-vay-yenilebilir-boceklerden-yuksek-protein-urettiler-41307518> (Erişim, 22.08.2018)

bazı varsayım ve iddialar haramları helal hale getirmeyecektir. Sözelimi dört mezhebe göre haram olan eşek sütü bazı hastalıklara iyi geldiği iddiasıyla üretilip büyük meblağlara satılabilmektedir. Haram olan gıdalarla zaruretın dışında tedavi olmak veya onları kullanmak caiz görülmemektedir.

Aslında tabiatın küçücük varlıkları olan böcekler normalde kanatlıların ve balıkların doğal gıdaları arasındadır. Tavuklar, kuşlar böcekleri yemeyi çok sevmektedir. Balıklar da birtakım böcekleri yemektedir.

Böcekler konusunda bir hayli makale yazılmıştır. Onlardan birisi de 2018 yılında SMIIC tarafından düzenlenen Dünya Helal Zirvesinde İstanbul'da sunulan bir bildiridir. Bu bildiri de şu hususlara yer verilmiştir: 2050 yılında dünya nüfusunun 9 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir. Bu sebeple böcek tüketiminin değerli bir protein kaynağı olacağı öngörülmektedir. Böcekler yüksek protein kaynağıdır. Son yıllarda dünyada genel olarak kanatlı hayvan ve balık ürünlerine yönelme fazlaşınca raflarda bu ürünlerin fiyatı artmıştır. Bu da alternatif olarak böceklere yönelmeye sebep olmuştur. Özellikle kara asker sineği, sarı solucan ve süper solucan larvası üzerine çalışmalar artmıştır. Avrupa birliğinin 1069/2009 numaralı kararına göre böcek proteinine gıda olarak izin verilmemektedir. Çünkü bu bileşenlerin işlenmiş hayvan proteini olduğu düşünülmektedir. Yalnızca yağlarının kullanılmasına izin verilmektedir.⁶⁹

Bu bildiri de helallik açısından çekirgenin dışındaki böceklerin gıda olarak kullanılmasına izin olmadığı, domuzun Müslümanların tüketeceği ürünlerin dışında olduğu gibi, böceklerin de Müslümanların tüketeceği ürünlerin dışında olduğu ifade edilmiştir. Hayvanların bunları yemesine gelince, cellale hayvanların burada örnek olabileceği, onların etleri belli bir süre bekledikten sonra helal olabileceği vurgulanmaktadır. Bu konu da netlik olmadığı, dünyada helal beslenme ve standartları konusunda yaygın olarak belirlenen bir standart olmadığı, Avrupa birliğinin bazı böceklerin beslenme amaçlı araştırılmasına izin verdiği zikredilmektedir. Bu böceklerin; un kurdu, siyah asker böceği, ev çekirgesi, kanatsız çekirge, cırcır böceği, çizgili kanatsız çekirge, tarla cırcır böceği, ev karasineği gibi hayvanlar olduğu söylenmektedir.⁷⁰ Bu çalışmalarda dikkat çeken çekirge türlerinin Avrupa ülkelerinde beslenme maksatlı araştırmalarda ağırlıklı olarak bulunmasıdır.

Böceklerin helallik, haramlık ve onlardan elde edilen diğer ürünlerle ilgili yazılmış 12 adet çalışma bu bildirin kaynaklarında zikredilmektedir. Daha geniş bilgi arzu edenler oraya müracaat edebilir.⁷¹

Ülkemizde de böceklerden gıda üretiminin başladığı görülmektedir. Naturansa (natür-doğa ansa-döngü manasına gelmektedir. Doğal döngü anlamındadır) isimli firmanın kontrolünde Kocaeli Üniversitesi Teknoparkının desteği ile Black Soldier Fly (BSF, *Hermetia illucens*) isimli siyah asker sineği denilen böceğin gıda artıklarıyla beslenerek üretimi sağladığı ve bu böcekten elde edilen protein tozu evcil hayvanların yiyeceği olarak fufu ismiyle piyasaya sürüldüğü müşahede edilmektedir. Böceklerden elde edilen bu ürünlerin ileride insan yiyeceği olarak düşünüldüğü yazılmaktadır. Bu firma da aynı şekilde dünyada et sıkıntısının baş göstereceğini, böceklerden ucuz ve doğaya zarar vermeden yüksek proteinli, az yağlı gıdalar elde edilebileceğini söyleyerek çalışmalara bu yönde devam ettiklerini ifade etmektedirler. Gelecek nesil besinin yenilebilir böcekler olduğunu iddia etmektedirler. Bu böceklerden elde edilen proteinin balık unu yerine ikame edilebileceğini,

⁶⁹ Abdelbasset Benzertiha, *Halal Perspective of Using Insects in Animal Nutrition*, Proceedings of the World Halal Summit Scientific Conference (WHS 2018) Halal and Healthy Life, 178.

⁷⁰ Abdelbasset Benzertiha, *Halal Perspective of Using Insects in Animal Nutrition*, 179

⁷¹ Abdelbasset Benzertiha, *Halal Perspective of Using Insects in Animal Nutrition*, Referances, 179

bu sayede balık varlığının korunacağını iddia etmektedirler. Böceklerden arta kalan ürünün de doğal gübre olarak kullanılacağını söylemektedirler.⁷²

İsmi bile bilmediğimiz bu gibi böceklerden elde edilen ürünlerin Müslümanların gıdası olması düşünülmesi zordur. Belki eti yenmeyen evcil hayvanların gıdası olabilir. Ancak bu gelişmeler böceklerle ilgili çalışmaların artacağını göstermektedir.

Çekirge dışındaki haşerelerin yenilmesi Müslümanlar için genel olarak caiz görülmemiştir. Burada dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü günümüzde bazı böcekler ve onlardan elde edilen ürünler gıdalarda yaygın olarak kullanılabilir. Örnek olarak coccus cacti isimli böcekten, üstelik onun kanından elde edilen Koşinial (Karmin E 120) kırmızı renk verici olarak birçok üründe kullanılmaktadır. Bu ürünler arasında et ürünleri, içecekler, unlu mamuller, şekerlemeler, süt ürünleri, dondurmalar, kozmetikler vb. zikredilmektedir. Coccus lacca isimli böcekten elde edilen şellak (E904) ise çeşitli gıdalarda kaplama ve parlatma aracı olarak kullanılmaktadır. İnsanın aldığı gıdalarla farkında olmadan senede yarım kilo böcek yediği ifade edilmektedir. Burada helallik probleminin yanında sağlık konuları da gündeme gelmektedir.⁷³

28 Kasım 1 Aralık 2019 tarihleri arasında İstanbul Yenikapı Avrasya Gösteri ve Sanat Merkezinde Fuar alanında yapılan 7. Dünya Helal Zirvesine(World Halal Summit) katılıp oturumları takip etme ve ürünleri inceleme fırsatı bulduk. Fuar alanında sergilenen ürünleri incelerken arılardan elde edilen, gıda takviyesi olarak hazırlandığı söylenen, kısırlık için faydalı olduğu, sporcuların kullanabileceği ifade edilen bir ürün ile karşılaştık. Yakından inceleyip üreticilerden bilgi aldığımızda bunun arının larvalarından üretildiğini öğrendik. Larvalar üç günlük iken alınıp bir takım işlemlere tabi tutularak bu ürünün elde edildiği bilgisi verildi. Pekâlâ, arı yavrusunu yemek helal mi diye sorduğumuzda sağlık için olduğu söylendi. Daha sonra bunun yavru değil arının yumurtası olduğu açıklaması yapıldı. Konuyu araştırdığımızda az da olsa ülkemizde larvaların erkek olanlarının erkekler için, dişi olanlarının da kadınlar için kısırlık tedavisinde kullanıldığını öğrendik. Avrupa ülkelerinde de bu tür ürünlerin mevcut olduğunu anladık. Sonuç olarak larvadan üretilen ürün arı yavrusu olsa da arı yumurtası olsa da problemlili görünmektedir. Çünkü arının balı helal sayılmakta, arının kendisini ve yavrusunu yemek helal görülmemektedir. Ancak tedavi olarak zaruret kapsamında olması tartışılabilir.

Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde kural olarak eti helal olan hayvanların yumurtası helal görülmüş, eti helal olmayan hayvanların yumurtası helal görülmemiştir. Hanbelî mezhebine göre petekli bal yerken arı veya yavrusunun parçası kalmış ise bunu bu şekilde yemekte bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Ancak o parçaları temizler de yerse daha güzel olacağı, çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendisine verilen bayat hurmaları yerken içerisini açarak kurt olup olmadığını kontrol ettiği, bulunduğu kurtları atarak o şekilde yediği haber verilmiştir. Bütün meyve ve sebzelerde durum aynı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴

⁷² [Naturansa.com/tr/](http://naturansa.com/tr/); *Naturansa Ekolojik Teknoloji Ürünleri Üretim Tic. Ltd. Şti*

⁷³ Bkz. Boran, *Yiyecek Ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri*, 331,339.

⁷⁴ Serahsî, *Mebisüt*, 6: 28; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 13: 343. El-Hac Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.) 137.

Sonuç

Düzkanatlılar (orthoptera) sınıfından olup çiğneyici ağız tipine sahip olan çekirgelerin, sıcak bölgelerde, özellikle de yarı kurak yerlerde ve otlaklarda yaşadığı bilinmektedir. Bu canlıların genelde otçul olduğu, bazen de etçil olabildiği ifade edilmiştir. Çekirgelerin üreyip çoğalmalarının kolay ve hızlı olduğu vurgulanmıştır.

Günümüzde yenilmesi yaygın olmayan çekirge hakkında özel nas bulunması sebebiyle diğer böceklerden ayrı olarak dört mezhebe göre helal sayılmıştır. Çekirgenin hükmü ve bu konudaki tafsilat birçok fıkıh kitabında ele alınmıştır. Çekirge kadar fıkıh kitaplarında müstakil olarak değerlendiren canlı türü çok azdır. Çekirge, balık gibi tutulmasıyla kesilmeye gerek kalmadan pişirilip yenilebilen bir ürün olarak görülmüştür. Sahabe döneminde de yenildiği gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşında Medine müdafaasında Fahrettin paşanın et sıkıntısı baş gösterince askerlerine çekirge yemelerini tavsiye ettiği, kendisinin de yediği bilinmektedir. Bu gün de çekirgenin Afrika'nın bazı yörelerinde yenildiği anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda gıda konusunda böcekler üzerinde bir takım araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Böcekler zaten doğal olarak kanatlıların ve deniz canlılarının tükettiği gıdaları arasında bulunmaktadır. Yeni çalışmalar ise böceklerden elde edilecek ürünlerin hayvan ve insan gıdası olmasını hedeflemektedir. Sağlıklı ve yeterli et temininin güçleştiği, obezitenin yaygınlaştığı günümüzde alternatif gıdalar araştırılmaktadır. Zengin protein, demir ve çinko kaynağı olan çekirgeler, besleyici özellikleriyle, yağ oranının azlığıyla geleceğin besin kaynağı olarak görülmektedir. Çekirgeler direk olarak pişirilip yenebileceği gibi öğütülerek kullanılabilir veya gıdalara katkı maddesi olarak ilave edilebileceğine işaret edilmektedir. Çekirgenin çiftliklerde üretilmesinin de hem kolay hem de maliyetinin az olacağı, büyük baş hayvanların yetiştirilmesinde aşırı miktarda sera gazı üretmesine karşılık çekirge üretiminde bu problem de olmayacağı vurgulanmaktadır.

Bu özelliklerinden dolayı çekirgenin gelecek yıllarda sağlıklı ve aynı zamanda helal gıda da alternatif bir ürün olarak yerini alacağı öngörülmektedir. Çekirgenin ürün olması bizzat kendisinden ziyade daha çok ondan elde edilen protein gibi mamul hale getirilerek olacağı anlaşılmaktadır.

Çekirgenin birçok türü bulunmaktadır. Helallik açısından çekirge türleri arasında bir ayrımın olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak hangi tür çekirgelerin üretilmeye daha uygun olacağı, çekirge türleri arasında gıda bakımından farklılık olup olmadığı ayrıca araştırılıp incelenmesi gereken konular olduğu görülmektedir.

Müslümanlar açısından haşaratta ihtilafsız helallik yalnızca çekirgeye mahsus olduğundan diğer böceklerden elde edilecek gıdalardan ve katkı maddelerinden sakınılması gerekecektir.

Kaynakça

- ALÂADDİN, el-Allâme eş-Şeyh Muhammed. *el-Hedîyyetü'l-Alâiyye*. Kahraman Yay., İstanbul 1984.
- AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmud b.Ahmed. *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1990.
- BORAN, Mustafa. *Yiyecek Ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı. *Rubu'l-Beyan*. y.y. ts.
- Büyüközer, Hüseyin Kami. *Yeniden Gıda Raporu, Yediklerimiz İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı? VE Sağlığımıza Ne Kadar Uygun*. İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2012.
- GİMDES. *Uluslararası Helal Gıda Konferansları*. İstanbul: Altınoluk Matbaası, 2012.
- CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (370). *Abkâmu'l-Kur'ân*. Thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye,1993.
- ÇAVUŞ, Remzi. *Osmanlı Devleti'nde Çekirgelere Karşı Mücadele (1908-1918)*. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. XVIII/2 (2017): 59-76.
- ÇAYIROĞLU, Yüksel. *İslam Hukuku'na Göre Helal Gıda*. İzmir: Işık Yayınevi, 2014.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. I-10 ; İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- HADDAD, Ebû Bekir b. Ali. *el-Cevberatü'n-Neyyira, Şerhu Muhtasaru'l-Kuduri* 1-2. İstanbul: Fazilet Neşriyat,1978.
- HAYAT, *Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat yayınları, ts.
- İBNÜ'L-HÜMAM, Kemâluddin Muhammed b. Abdurrahman, , *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1995. 1-10.
- İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî es-Sâlihî, el-Hanbelî (ö.620), *el-Muğnî*. Tahkik, Dr. Abdullah b. Abdül Muhsin et-Türki, Dr. Abdül Fettah Muhammed el-Halevi, Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb ts.
- İBN RÜŞD, el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (v.595/1198), *Bidâyetü'l-müctebid ve nihâyetü'l-muktesid*, (I-II), Beyrut: y.y., 1982.
- KANDEMİR, Feridun. *Fabrettin Paşanın Medîne Müdafaası*. 13. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2010.
- KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (v.587/1191), *Bedâiu's-sanâî fi tertîb's-şerâî* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1997.
- KESKİN, Mehmet. *Şafî Fıkhı (Hanefî Mezhebi İle Mukayeseli)I-II*. 3. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- KUDÛRÎ, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, 2. Baskı, İstanbul: Eser Kitabevi, 1966.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Hanefî, *el-İbtîyar li ta'lîli'l-mubtar*, İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989.
- MOLLA HÜSREV, Mevlânâ el-Kadı Muhammed b. Ferâmûz (v.885/1481), *Dureru'l-Hukâm fi Şerb-i Gureru'l-Abkâm*, I-II, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1979.
- MUSTAFA, İsmail v.dğr. *Mu'cemü'l-Vasît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.

NAİM, Ahmet. Miras, Kamil. *Sahib-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. 9. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-Sayı:123-1, 1988.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277). *Sahib-u Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*. Trc. Ahmed Davutoğlu, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983.

ÖZDEMİR, Oğuzhan, *Yiyecek ve İçeceklerde Helâllik-Haramlık Kriterleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

RAFİÎ, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim el-Kazvîni eş-Şâfi., *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz* (Şerhu'l-kebîr). Tahkik ve Talik, Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdü'l-mevcud, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1997.

SAHNÛN, Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevenetü'l-kübrâ*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (ö.483/1091). *el-Mebsût* I-XXXI. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

TSE. *Helal Gıda, Standard*. Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl 52,Sayı:611, Nisan, Ankara: Korza Yayıncılık, 2013.

ŞİRBİNÎ, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şâfiî (ö.977/1570), *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meani elfazî'l- Minhac*, I-IV, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1997.

YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Gazetesi, İstanbul 1993.

YILDIZ, Bilal. XIX. *Yüzyıl Başlarından XX. Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar (1800-1920) Denizli Çevresinde Yaşanan Çekirge İstilaları ve Yapılan Mücadele Çalışmaları*, İstem, Yıl:11, Sayı:22, 2013.

ZİHNİ EFENDİ, El-Hac Mehmed. *Nimet-i İslam*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.

<http://www.ensonhaber.com/20-yil-sonra-bocek-burger-yiyebiliriz-2012-07-31.html> (Erişim, 03.11.2018)

<https://www.haberler.com/15-yil-sonra-bocekler-masamiza-gelecek-10220661-haberi/> (Erişim, 03.11.2018)